

НЕВОЛЬНИЧА МУЗА, АБО ЯК «ОРАТИ МЕТЕЛИКАМИ»

У своєму невиголошенному слові перед читанням віршів на фестивалі поезії в Торонті Калинець пише:

«Можливо, вперше на такому поважному літературному форумі представлений письменник із Суверенної України,¹ яка так важко добивається своєї свободи і незалежності, свого місця у вільній сім'ї народів. Культура моого забутого народу, що на межі Сходу і Заходу, запевнюю Вас, це частка культури демократичної Європи».

Та помимо того, що Калинець представляє Україну на інтернаціональному форумі поезії, він свідомий її недомагань:

впізнаю тебе
таким співучим батогом
ніхто ще не замахувався
на своїх синів

і по тому
як завзято топчеш мене
у землю
впізнаю тебе

тільки ти одна
можеш так легковажно
до сусіда бігати
по сіль духовну

і вогню позичати
щоб на власну стріху
півнія пустити
(«Звернення зі стін»)

¹ В нотатці Калинець зауважує: «Іван Драч (який рік тому виступав на цьому форумі) представляв літературу СРСР — так було зазначено на документах фестивалю».

Так писав Калинець у збірці *Підсумовуючи мовчання*. Тільки Україна-Хахландія могла найкращого свого поета «втоптати у землю», щоб про нього майже ніхто в Україні і не знав. Крім малого кола любителів поезії, крім кола людей на Заході, що цікавилися Калинцем як дисидентом, мало хто знав про поета Ігоря Калинця. Мова не йде про приналежного поета, мова йде про людину, яка в своєму доробку має 17 збірок, з яких тільки чотири з'явилися окремими книжками, а п'ята в журналі — і всі на Заході.²

Народився Ігор Калинець 9 липня 1939 року в місті Ходорів на Львівщині. 1956 року поступив до Львівського університету на філологічний факультет, а після закінчення університету працював у Львівському обласному архіві. Почав писати за студентських років і підготував першу збірку віршів *Вогонь Купала* (1966). Та збірку державні «власні» не допустили до продажу, а іншим збіркам заборонили виходити. Без відома автора деякі збірки його з'явилися тільки в самвидаві і на Заході. В липні 1972 року при закритому суді засудили дружину поета, Ірину Стасів-Калинець, на шість років ув'язнення і на три роки заслання за «антарадянську агітацію і пропаганду». 11 листопада 1972 року засудили Ігоря Калинця на той же термін. Калинець відбув повністю свій вирок на північному Уралі, де працював токарем. Ірина відсиділа свій у Мордовських таборах. Відтак обоє жили на засланні 6000 кілометрів на схід від Москви в Читинській області на Забайкаллі, де Калинець працював кочегаром. У серпні 1981 року скінчився термін ув'язнення і Калинці повернулися до Львова. Після звільнення, з не аби яким трудом влаштувався Калинець на працю у Львівській бібліотеці АН УРСР ім. В. Стефаника. Влітку 1987 року взяв участь у виданні позацензурного культорологічного альманаха *Світанок*, який видавався раз чи два рази річно, і вже з'явилося п'ять томів. 1990 року цей альманах перейшов на статус квартального журналу *Світанок*, редактором його став Калинець. Калинець є почесним членом інтернаціонального ПЕН-Клубу, членом Асоціації незалежної творчої української інтелігенції. За свою творчість отримав на Заході премію ім. Івана Франка.

В Україні обіцяли видати деякі його збірки, і навіть

² 1966 року з'явила в Україні збірка *Вогонь Купала*, але її негайно заборонили. Дивись нижче.

вибір із «Верлібрового вироку» появився у *Дзвоні*,³ проте в антології «Вісімдесятників», яку підготували в Україні, а видали в Едмонтоні 1990 року, — його немає, хоч і згадується він у передмові, але друкарство його ровесника Тараса Мельничука. Знову доведеться Калинцеві вперше появитися з усіма своїми творами поза межами України. Сам поет поділив свою дотеперішню творчість на два томи поезій. За його назвами це *Пробуджена муз*, що включає 9 збірок, написаних до арешту 1972 року, і, яка мала б появитися одним томом у Польщі,⁴ та *Невольнича муз* — 8 збірок, писаних в у'язненні й на засланні від 1973 до 1981 року, які входять у цей том.⁵

У своїй англомовній статті про Ігоря Калинця, «The Summing-up of Silence»,⁶ базованій на доступних мені творах 1979 року, я визначив три головні течії в поезії Ігоря Калинця, як «оспіування культури, любовно-еротичне прагнення, та супільний протест». Маючи перед собою решту доробку поета, мушу ствердiti, що ці три головні течії охоплюють всю його поезію і до, і після арешту. Що міняється в *Невольничій музі* — то це пропорції даних течій: побільшується оспіування культури за кошт супільного протесту. Еротичне прагнення підсилюється носталгією. Тому, що майже вся його поезія дуже особиста, великим стрижнем лірики Ігоря Калинця були його любов і

³ Листопад 1990

⁴ Том перший — *Пробуджена муз* (1966-1972)

⁵ 1) *Вогонь Купала*, Київ, 1966 зняте з ринку і перевидане на Заході, 1975

2) *Відчинення вертепу* (на Заході з'явилося як *Поезії з України*, 1970)

3) *Коронування опудала*, 1972

4) *Спогад про світ* (друковане в журналі *Визволінnyй шлях*, 1973-4)

5) *Підсумовуючи мовчання*, 1971

6) *Віно для княжни*

7) *Верлібровий вирок*

8) *Реалії*

9) *Додаток до біографії*

⁵ Том другий — *Невольнича муз* (1973-1981)

1) *Світогляд Святовида*

2) *Звениславині купави*

3) *Дванадцята сумна книжка*

4) *Тринадцять алогій*

5) *Міф про козака Мамая*

6) *Увійти в сад* (переспів з Н. Кучака, вірменського поета 16 віку)

7) *Карпат або поселська книжка*

8) *Ладі і Марені*

⁶ Danylo Husar Struk, “The Summing-up of Silence: The Poetry of Ihor Kalynets,” *Slavic Review*, vol. 38, No. 1 (March 1979), 17-29.

туга за дружиною Іриною та дочкою Дзвінкою. З особистого його поезія переходить у національне, а далі у загальнолюдське, а правдивість і щирість цієї поезії підносять її до висот універсальних переживань.

Віршова техніка в Калинця подібна до техніки деяких його сучасників, таких як Василь Голобородько та Григорій Чубай. Рівночасно Калинець перекликається з поетами двадцятих років — Бажаном і Тичиною, які в своїх ранніх творах теж оспіували змішування поганської давнини, раннього християнства та фольклорних вірувань із власними осмисленнями сучасності. Але Калинець в першу чергу прямий нащадок Богдана-Ігоря Антонича. В головному це наступніство помітне в ранній творчості Калинця, але воно знаходить свій відблиск і в пізніших його творах. По суті це Калинцева вищукана образність, уособлення природи, оживлення буденних предметів і своєрідна мітологізація світу на християнсько-національних основах і символіці.

Про свідомість свого поетичного походження і про впливи, які відбилися на ньому і на його творчості, Калинець нещодавно висловився в обширному інтерв'ю, яке провів з поетом Романом Галаном. Деякі із відповідей Калинця варто тут навести повністю. Говорячи про впливи і поетичне формування, Калинець між іншим сказав, що таких впливів було два: «Перший: Антонич. Зробив він у мене просто переворот... відповідало дуже мені його звернення до традиції рідної землі... Другий з моментів збудників — це свіжий повів часу. Поява перших «шестидесятників» і зокрема виступи трійці літературних критиків — Івана Дзюби, Івана Світличного та Євгена Сверстюка... І так час з'єднав для мене поетичне покликання з громадським. Гадаю, що саме тоді я усвідомив себе як потрібну інтегральну частку творчого процесу, як поета».⁷

Важливе це інтерв'ю ще й тому, що в ньому Калинець ясно і чітко таки «підсумовує» своє мовчання. Не пише він поезій після повернення із заслання. Причини в нього чіткі і ясні:

Звичайно, я міг би й надалі писати. Але я просто зрозумів, що буду вже себе повторювати. Це поперше. А подруге, пропало десь саме бажання писати і більше того, навіть потяг до поезії як такої кудись розвівся. У мене це довершилося у 1981 році.⁸

⁷ «Калинцеві долі», в *Нашім слові* 1, 8, і 15 липня 1990 [підкреслення моє].

⁸ Там же.

Є поети стихійні. Вони пишуть, бо мусять писати, відзеркалюючи сильні стрясення свого особистого або довколишнього життя. Таким був ранній Тичина в екстазі відродження 20 років. Коли відродження придушене, Тичина повинен був перестати писати. Він продовжував і писав вірші, які ніколи вже не посідали тієї геніяльної іскри. Із стихійного поета він перетворився в професійного віршописця, який своїм віршуванням заробляв на хліб денний. Калинець горів любов'ю до батьківщини, в понятті якої з'єднувалися історія, релігія, звичаї, культура і мистецтво, що їх забороняла і нищила влада. До того ж переслідування дружини злилося з переслідуванням України. Поет болів і поєт мусів писати. Твори ці являлися стихійним струменем. А коли цей струмінь зменшився, лишалось бути професійним віршописцем і Калинець цього не схотів. Подібне творче «замирення» пережив Стефаник. Загорівши від притаманного болю буття, що бачив кругом себе, він писав свої твори наче стихійні поеми. Тоді після душевного катарсису прийшла творча тиша. Цікаво, що він тоді, як тепер Калинець, став активно працювати на «громадській ниві». Щойно жах подій Першої світової війни знову зрушив творчу стихію в нього. Може таке ще прийде і для Калинця.

Перед нами збірка збірок і доки переглянемо ці збірки, треба зробити загальні зауваги. Тут знову перше слово дамо самому поетові. Головним джерелом більшості із віршів, які ввійшли в цей том, за словами Калинця, була «носталгія»:

Носталгія — це таке почуття, яке мобілізує людину. Не дає їй — закинутій у краї присуду — змоги опуститися, махнути на долю рукою, дійти до межі зради. Чому? Тому, що ти думаєш про своїх рідних, пам'ятаєш про них і хочеш залишитися достойним їхньої віри у тебе, прагнеш, щоб вони тебе не соромилися.

І далі: носталгія за рідним містом, за селом, за вітчизною... Усвідомлюєш, що твоя жертва, що наша жертва — навіть, коли про неї ніхто зараз не знає, не згадує її — не є намарне... Отож носталгія... Думаю, що є це здоровий смуток та здорова пам'ять — про рідних і про батьківщину. Це допомагало вистояти і не забувати про перспективу.⁹

Взагалі, ті збірки, які входять у *Невольницу музею*, поєт уважав спокійнішими і більш елегійними. Зате свідомо

⁹Там же.

збільшив він формальну сторону своєї поезії, випробовуючи різні стилі:

У порівнянні з попередніми вони — значно спокійніші. Я не ставив собі вже метою висвітлити у поезії реалії табірного життя. Тому в цих віршах можна віднайти чимало зі світу людини, відірваної від рідного ґрунту, від родини, від батьківщини. Це переважно поезія елегійна, перейнята носталгією за всім рідним. Водночас ці збірки — різні, не подібні одна на одну. Інколи здається, що писало їх також п'ять-шість різних поетів. ...*Світогляд Святовита* — насичений поглядом з чужинецької землі; *Дванадцять сумна книжка* — названа без шукання метафори і повна елегійності та молитов; *Тринадцять алогій* — фактично тринадцять книжка й може тому трішки химерна, хоч не позбавлена своєї філософії; *Міф про козака Мамая* — поезія відмінна від попередньої, побудована на фольклорних інтонаціях; *Ладі і Марені* — можливо вершинна моя книжка, присвячена любові і смерті. Розрізнювати всі ці мої збірки можна також за їх стилістикою. Побіч найбільш природного мені верлібру, трапляється і класичне віршування (сонети, тріолети, ритурнелі, звичайні катрени, терцини), а в останніх є й те, чого мені завжди не вистачало — невеличкі поемки, поезії поглиблениго, елегійного складу.¹⁰

Калинець викликає захоплення тим, що його субтильна метафора сягає глибоко у підсвідомість, у підсвідомість колективну, і майже праісторично українську. Його слова торкаються цієї підсвідомості, мов струни, творячи при тому знайомий, але не зовсім зрозумілий відгомін. У найбільш притаманній йому верлібровій формі поезія його невповні зрозуміла, вабить неначе красуня з-за серпанку, а контемпляційне пізнання дає насолоду. Це ніби символізм, та на відміну від віршів символістів (чи навіть завуальованих строф Тичини) у верлібрах Калинця форма вірша зовсім розкута, не йде чіткими строфами, а, так би мовити, «克莱ми» (з французького *lais*, середньовічний розповідний вірш) наративними одиницями, які пливуть специфічним, майже речитативним ритмом. Найкраще окреслення для цього роду поезії це є «церебральна лірика» (від англійського *cerebral*). Даючи нам того роду вірші, Калинець, можна сміло сказати, розширив розвиток української поезії. Він справді спадкоємець європейського модернізму. Тут я вживаю європейський модернізм у розумінні Габріеля Йосіповичі, який під цим розуміє не «типографічну гру,

¹⁰ Там же.

як у Аполлінера, чи звеличування сили, як у Марінетті, а радше ту стриманість, те піддавання сумніву цілого поняття особистості, навіть сумніву перед можливістю самої поезії як такої — що характеризує творчість Еліота, Стівенса, Рільке і Валері».¹¹ І можна б додати — Калинця.

Все це викликає ту контемплативну насолоду, яку я, за браком терміну, називаю «церебральною» лірикою, щоб відрізнати від звичної для української поезії душевної лірики. Досягнення Калинця в цій формі непервершенні і являють собою найновіший етап в історичному розвитку української поезії.

* * *

Як уже зазначено, *Невольнича музза* — ця збірка збірок складається з восьми окремих поетичних творів. Хоч їх Калинець вдало і коротко охарактеризував у вище наведений цитаті, варто пройти їх більш детально, придивитися до них, розглянути їх, обговорити. Калинець настоює на тому, щоб дивитися на його творчість в цілому, не розбиваючи поодиноких збірок чи циклів. Отож, оглядаючи ці збірки, триматимуся того порядку, в якому їх уложив сам поет, хоча в деяких випадках можна б, задля спільніх і повторних моментів, змінити порядок.

В переході з *Пробудженої* музи до *Невольничої* музи не завважується наглих зламів. Навіть те маркантне, що назва першої збірки *Світогляд Святовита*, на відміну від усіх інших, ще йде в стилі метафоричних назв збірок до арешту. Та є і деякі зміни. Психіка ув'язненого поета вже віддзеркалюється в перших віршах. Усе живе і конкретне тим більш оживає і конкретизується та стає заразом більш раптовим, коли на нього дивитися з-за грат:

як міг прилинути з-поза високих стін
зів'яльй листок щоб отут вмерти і метелик
насінини аби ніколи не прорости і як
ми люди важкі долею і безкрілі дісталися
сюди адже неймовірно

(«Уривки»)

¹¹ Gabriel Josipovici. "A Mistaken Position," TLS 9-15, 1990, p. 136.

... not typographical play à la Apollinaire or the glorification of violence à la Marinetti, but that reticence, that questioning of the whole concept of selfhood, that doubt before the possibility of poetry itself, which characterizes the work of Eliot, Stevens, Rilke and Valéry.

Цей цілий вірш вражає своєю безпосередньою щирістю. Тут немає ніякої поетичної штучності чи підробленості, а в кінці вірша проривається те безмежне страждання людини, позбавленої волі. Людина задержує свою людськість тим, що не вдається до повної ненависті, а радше усвідомлює собі, що навіть та чужа земля має в собі щось хорошого:

маю жаль до цієї чужої землі вона також
родить квіти за якими я плачу

У наступному циклі віршів, «Співчуття для осені», в цій першій тюремній збірці Калинець вживає зовнішній опис природи як метафору правдивої осені свого народу. Подиву гідна краса Калинцевої лірики в тому, що можна зовсім вільно читати такий вірш як «Співчуття для осені» мов би пряме елегійне оспівування природи. Та, коли читач углянеться в друге і глибше значення слів, тоді вірш неначе пульсусє таємною силою:

червона кров
дерев

що каже кров

земля того не скаже
вона чужа нам

нам мовить кров
земля тисячолітня

полум'яна
традицій україна

у кожнім тілі слова
я прожилля бачу

ми недарма
прожили
керваво
кровно
кревно

кривавлять дерева

І так опис почервонілих дерев осені метафоризується у кров, а кров це кревність і тим самим єдність людини з

природою батьківщини, яка кривавить не тільки своїми деревами, але й людьми.

У своїй тюремній творчості Калинець продовжує спадщину, отриману від Антонича. Цикл «Ще один краєвид з елегіями» знову звертається до улюбленої Антоничем форми вірша. В одинадцяти елегіях Калинець шукає за глибоким корінням українського буття у природі й мові. У перших віршах головним символом був «вогонь» — метафора для віри, тут у час тюремний, у час оповитий носталгією за минулим і недосяжним рідним добавляється ще «вода» — метафора джерела, початку, життя:

страйвай но бо з наших сторін
голубе просторіння струмус
оце сотворіння зоветься вода
а наше шукання її корневища
не що інше як носталгія

(«Елегія з гідронімами»)

Гірким є порівняння між поганським ідолом, який бачить «знаки живого вогню», хоча сам у чужинецькому музеї в Krakovі, і поетом, що з ним ототожнює себе, бо теж бачить «знаки живого вогню», і теж на чужині у в'язниці:

з чужинецького вавельського горба
як і мені за частоколом беріз
залишилось гостріти стужене око
углиб себе і вглиб віків...
[де]
... євшановий аромат вітчизни

(«Елегія зі святовитом»)

подібно:

... я теж обірване яблуко
яке прагне впасти до ніг матері
(«Елегія з яблуком»)

Відірваність від свого рідного кореня змушує занурюватись у глиб себе, у свої переживання і черпати з пам'яті і образі, і події з духовової скарбниці свого народу. В обіймах носталгії Калинець чітко описує близьку собі, знайому собі річ, місцевість чи подію. А в результаті особисте і конкретне переливається в абстрактне і загальнонаціональне уболівання:

наразі цілуйте від мене
найпослідушу скрипку в оркестрі
крущельницьку в мармур на личакові
струну бронзової арфи на театральному фронтоні
звениславину руку на живій бандурі
і пісню моого народу
співучу грудку землі

(«Елегія з поцілунком»)

Кінчаються елегії короткою буколічною елегією, присвяченою братові. В манері буколічних віршів Рильського, елегія сповнена чітких пластичних образів і віс від неї своєрідним спокоєм. Носталгія за рідним і далеким додомом, за господарством батьківським спокійно живить засланого поета.

Цикл «Полум'яні посли» присвячений окремим жінкам — дисидентам. Тут Калинець міняє безпосередній ліричний голос на більш надумане віршування. Наприклад, у вірші присвяченому Надії Світличній, поет уплітає прізвище дисидентки в сам вірш:

Світку у сповитку,
пуп'янку зелений.

Там моя **світличка**,
там яри хрещаті,
нас **надія** кличе
золотом вінчатись.

Подібне віршування в регулярних катренах характеризує теж наступний цикл «Кінець мандрівки», присвячений Миколі Горбалеві, товаришу дисидентові. Останні два цикли підсилюють «барокковість» поетики Калинця. Ще в *Поезіях з України* Калинець називав себе «спудеєм», а свою збірку «вертепом». Тепер Калинець знову пише вірші, як спудей-поети в час українського барокко. Віршування тоді було знаком освіченості і вправності в риториці. Поети бралися віршувати й завдавали собі різні вишукані формальні труднощі для поборення, писали «крабом» чи паліндромом, акrostихом, чи фігурним віршем. Калинець не йде так далеко, але коли раніше до ув'язнення у нього форма вірша головно виринала із змісту даного вірша, тут він вибирає дану форму і в неї вливає зміст. Часто, як це в збірках *Тринадцять алогій* і *Міф про козака Мамая*, Калинець навіть завдає собі тему, пишучи вірші про зброю,

квіти, місяці тощо. Отож, у циклі «Тернові терцини» Калинець підбирає класичну строфу терцин і показує свою поетичну вмілість. Також і в останньому циклі цієї першої збірки із ув'язнення («Сковорода») Калинець вибирає собі, мабуть, найтруднішу класичну форму — вінок сонетів. Перед ув'язненням Калинець уже був свідомий формальної сторони своєї творчості, про що висловився, «... коли ти на вістрі громадянського піднесення і коли за це над тобою весь час нависає загроза, тоді, зрозуміло, тобігоді бути поетом задля поетикальності. І є це, мабуть, шкода і для самої поезії, і для поетичного самовдосконалення, яке поетові-професіоналістові, вважаю, необхідне». ¹² Коли його брутально вихопили з «громадянського піднесення» і посадили за грathi, він знайшов час і потребу на формальне поетичне самовдосконалення. Це наче атлет, який не має змоги дійсно змагатися, робить різні вправи, чи музика вправляє гами, так і Калинець гострить своє поетичне перо. Стислі і вимогливі вправи — це розумова дисципліна, яка так дуже потрібна людині, яка знаходиться у депресивних обставинах арешту. Ці вправи дають змогу Калинцеві не тільки творити в невідрадних обставинах, але й зберегти себе від остаточної зневіри і розпуки. Російський дисидент Володимир Буковський у своїх споминах про ув'язнення писав, що він задля самозбереження, аби не заломитися духовно, відвертав увагу від свого становища, будуючи уявний замок із піску, а відтак в уяві мандрував від кімнати до кімнати. Калинець натомість вдається до дисципліни, яку вимагає вишукана поетична форма.

Друга збірка *Звениславині купави* складається тільки з двох циклів. Калинець продовжує той «барокковий» підхід до віршування і пише вірші, беручи за сюжет зображення на поштівках, які висилав своїй доньці Звениславі. Перший цикл «Тріолеті і ритурнелі», де у 67 строфах, присвячених «собі, рідним, друзям і знайомим», Калинець переходить через гаму переживань — від перших 5 строф, де він окреслює своє становище:

Сальонний з біса я поет,
та тільки де мої сальони... (2)

до шостої, присвяченої мамі, до поетичних описів поштівок (вірші 12, 14, 17, 23) і знову до зосередження на собі:

¹² Наше слово, ч. 27, 8 липня 1990.

Це мій автопортрет у сірім:
із фарб знекровлений естамп... (66)

Хоч відомі причини і обставини, в яких писалися ці вірші, все таки треба ствердити, що на загал вірші ці дуже стилізовані і поетизовані. Включають вони багато повторювань задля виповнення строфічних та римових вимог. Все це спрямлює враження штучності і бракує тієї сильної безпосередності, притаманної в більш типових віршах Калинця. Строва 27 добрий зразок ритурнелю, власне того «вишуканого», але заразом і штучного віршування:

У ніч багряну — скіфську ніч —
сплелися коні і грифони,
і капле золото червоне
у ніч багряну — скіфську ніч.
Сконає кінь. Я піду пріч,
внімішти при телефоні.
У ніч багряну — скіфську ніч —
сплелися коні і грифони. —

Перший рядок повторюється тричі, а другий двічі у восьмирядковій строфі! Це доволі мелодійна, класична форма тріолету, але вона не несе тієї напруги, що інші вірші Калинця, писані притаманним йому верлібром.

Другий цикл «Листівки», в якому Калинець опоетизовує 30 листівок. Ними він старався втримати зв'язок із своєю дочкою, а в той же час підбудувати її культурне і національне виховання:

Намагався я підбирати її українських художників, і митців із світовим іменем. Збирався карточки і багатіла, гадаю, уявя моеї доні. Купави — жовті квіти — у назві віршиків, збережених у листах до Звенислави, — це наша розлука і наша... нероздільність.¹³

Зображення на кожній листівці служить йому за тематичний поштовх. Форма тут верліброва і помимо того, що кожний вірш, так би мовити, на «визначену тему», відчувається менше штучності і прозирає той більш безпосередній та особистий Калинець. Деякі з них, щоправда, це віршики дитячі (7, 3, 11, 16, 19), деякі на мотиви народні (10), а деякі прямо досконалі зразки Калинцевої лірики.

¹³ Там же.

Добрим прикладом може послужити вірш 14 — «триптих» на картку, де зображене «Пилярі» О. Богомазова, що дає Калинцеві тематичний поштовх до полісемантичних рядків, які, як завжди, мають зажорення і в особистих переживаннях і в національно-культурному світі:

2

.....
видобування мелодії
зі серцевини
стужавілих колод
з'ядрілого гомону
лісу
спресованого
у дух живиці
в акорди

поборюються
теми
радісного смолистого
дозрівання
і болючого переродження
.....

3

я забув
про «Березіль»

про двоярусну
коробку вертепу

про двоповерхову
«Патетичну сонату»
Куліша

.....
вже Білоголовий

диригую
щемку репетицію

новітніх трагедій
п и л я н н я лісу

безталання трісок.

Наступну збірку писав Калинець від 1974 до 1978 і по ній видко зміни в психіці поета. *Дванадцята сумна книжка* складається з 13 окремих циклів. Не знати, в якому

порядку вони поставали, але їх порядок у збірці Калинець точно визначив і можна вільно інтерпретувати цей зумисний уклад як відзеркалення змін у настроях поета. Можна завважити, як зростала носталгія і згущувалось почуття відрваності від усього дорогоого.

Перший цикл, «Про білі і тернові міста», являє собою десять стилізацій під фольклор, присвячених матері поета. Другий, «Пісеньки для пташкі», складається із семи терцетних строф без рими, писаних чотирстоповим хореєм. Калинець заявляє себе поетом, якому не чужі традиційні поетичні засоби. «Дивосвіт», третій цикл, присвячений доњиці Звениславі і зформований із 20-ти поетичних оспівувань буденних явищ природи (стежка, вітер, хмара, блискавка, тощо). У деяких віршах з'являється надзвичайно цікава й оригінальна образність. Ось зразок із вірша про «дим»:

втік дим від вогнища
просто у синіх джінсах
роздплатаний
та й подався у мандри

(«15. Дим»)

«Дванадцять змарнованих серпів» складається з 12 верлібрівих віршів, де Калинець обігрує метафору місяця — серп. Бракує циклові дійсного запалу, але всі вірші досконалі зразки верлібру. В наступному циклі, «Квіти, птахи, ми», підсилюється носталгія і поет удається в буколічний настрій пригадування. Вірші пливуть спокійними катренами, але поет свідомий протиріччя, що існує в споминах — і мило, і боляче:

«Пастушу ревно я біля душі,
щоб не забралась в наймиліше.

Спожий собі будяччя і терни,
що заслужила, те і маєш.
І проситься, і ридма никне ниць,
лиш би допастись до омані (1)

У шостому циклі, «Жінка неустанного милосердя», підсилюється завжди присутня у віршах Калинця релігійна образність. Сім віршів по чотири катрени, наповнені релігійними мотивами, метафоризують дорогу, обрану ліричним «я» та тими, кому присвячені вірші. У віршах Калинця

завжди можна підставляти під «я» самого поета, а під «ти» його дружину. Хоч таке особисте читання не конечне, але треба ствердити, що саме сила Калинцевої поезії, так як і інших поетів-речників (Шевченка, Франка, Симоненка і т.д.) полягає в тому, що особистий голос часто співпадає з ліричним голосом і з широти особистого постає загально-людське переживання.

Носталгія служить головним стрижнем наступного циклу, «Львів'єка казочки про Росаву, Кришталеву гору і Тернову дудку», де поет оспівує рідний Львів та живиться крихітками споминів з особистого життя, підсиленого зображенням деталей з рідного міста. У восьмому циклі, «Чотири елегії», Калинець вертається до елегії — жанру, який у нього часто викликає найкращі зразки церебральної лірики, де осмислювання конкретного предмета і саморефлексія завжди підказують ширші і невисказані значення вірша. З'являється знову еротика, яка так сильно пульсувала в ранніх збірках Калинця. Друга елегія «Пожадання», наприклад, — це надзвичайне схоплення в метафорі пристрасного бажання любові:

Ше раз, хоча б раз вирвати
з вирви, запалої між обійми,
тугу погодженість тіл,
відчайдушну мелодію запилювання,
двостопну метрику поєднання,
з римуванням чоловічим і жіночим,
докінчили строфу пристрасти
і сконати під ласкавий місяць,
що проминає, проминає, проминає
(«Пожадання»)

В дев'ятому циклі, «Золота Просіка», Калинець підкреслює те, що давало йому змогу витримати наругу владей над собою: *вітай неприєстосованосте, сестро порятунку*. А цикл кінчається многоплощинною молитвою про порятунок від зневіри почесріз історичну пам'ять. Молитовний тон продовжується в десятому циклі, «Акафіст до Богородиці із Красова». В цій молитві беруть участь три дійові особи, одна з них це «голос, інколи зневірений 20 ст.». Акафіст сильний свою поетичністю, але бракує йому тої інтенсивності, що існує в менш формально придуманих віршах Калинця. «Ніч без ніжності» продовжує форму діалогу з попереднього циклу. Тут чергаються репліки реальності та ілюзії-персонажі, що вселилися в уяву поета під

час довгої самотньої ночі у в'язниці. В таких моментах зневіра підкрадається і чатує на поета. Цикл кінчается «Останнім благанням», щоб спастися від зневіри:

хто ти
що добуваєшся пальчиком
теплим подихом
до мене

не дай звікувати
з інієм на вустах

з гіркотою у серці

без ніжності в ночі

Передостанній цикл, «Душі в дорозі», писаний верлібром, добрий зразок того, як поет в описі конкретного вбгає в образи дальші виміри значення, але в той же час не відступає від доволі конкретного описування даного предмета. Як приклад, може послужити опис «трави» в третім вірші цього циклу:

починаю розділ з трави
завойовници замків і гудрону
зцілюльки землі від ран

але як покірно подається
долоням вітру
стелеться нижче трави
тремтить у розкоші
ось я візьми
виповни лоно
сонцем дощем вітром

ти єдина моя кохана
з очима незабудок.

хто ще так вміє носити
росу замість коштовностей

хто ще так розбудить
елегію про зелену пору життя
чи літописний щем про вітчизну
віднаходжу на ній
з чворашнього дня
пам'ять

про своє тіло
пам'ять про кров
коли розкусив безпомічну стеблинку

солодка і гірка
нинішня і вічна

завтрашня туго вдовина
по мені
на забутій могилці

ти останньою будеш
серед живих
на домовині землі (3)

Збірка кінчається циклом примирення. «Одним подихом» у семи строфах стойчно передає короткотривалість людського життя (*людина живе як спалах*). Усвідомлюючи собі це, поет кінчає збірку зверненням і прощанням:

Ще одна ніч — не перша і не остання,
найсолодшого сну, Батьківщино свята,
Кохані мої, надобраніч, а я вже світаю,
бо я вже світаю в далеких світах
(«Прощаючись»)

Наступні дві збірки — *Тринадцять алогій і Міф про козака Мамая* найбільш відмінні від раннього Калинця і найбільш підходять під те, що можна окреслити «барокковим віршуванням».

Писана в 1975 році в 13-ти циклах збірка *Тринадцять алогій* укладається в тюремну поезію Калинця тим, що вона зроджена з бажання поета вдергати контакт із своїм культурним минулим, як і з його намаганням утримати свою вправність у творенні віршів. Цикл «Різдвяне алогійне» писаний строфами із двох катренів, у яких оспівуються різдвяні традиції, предмети, та їжа пов'язано із різдвяними святкуваннями. Поет удається до складної дієслівної метафори:

але Дунай сопілка переплине,
калина свічку зацвіте,
і мед горнятко осідляє —
крило за смуток приведе.

Доволі веселим настроєм цих віршів поет старається затерти брак спонтанності в творенні цього роду поезії.

Наступні два цикли «Калинова сопілка» і «Веселка» присвячені дочці Звениславі і переважно складаються з дитячої лірики, в якій Калинець удається до фантастичних гіперболізацій (як це буває в казках) і до мовної гри (як це буває в дитячих приповідках-скоромовках). Та під цим усім криється оспіування українських історичних і культурно-традиційних надбань. Тим то ці вірші є інтегральною частиною одного із провідних струменів Калинцевої поезії: оспіування традицій та культурної спадщини свого народу. Кінець третього циклу, «Веселка», добре представляє, як Калинець поєднує «дитячі» вірші із національним устремленням:

— Веселко, Веселко,
чи маєш свою вкраїну?
— А моя вкраїна,
то небо синє
після чорного.
— Веселко, Веселко,
чи маєш свого Києва?
.....
— Веселко, Веселко,
чи маєш свого Дніпра?
.....
— Веселко, Веселко,
чи маєш свого Шевченка?
— А мій Шевченко
сім небесних книг пише
незгасним пером.

Цикл «Маленькі алогії» продовжує цю «бароккову» тенденцію. В першій частині Калинець пише різноформні маленькі віршки, які поетично окреслюють такі поняття як надія, спогад, ворожіння і т. п. У другій частині циклу Калинець удається до фолклорної манери веснівки і грається описами фльори. Фолклорна гра продовжується і в наступному циклі «Червоне поле», де в 10-ти верлібних віршах Калинець ословлює малюнки Ганни Собачко-Шостак.

Бароккове віршування продовжується в семи наступних циклах, де Калинець опоетизовує фльору («Зільник»), зодіяк («Знаки зодіяку»), дорогоцінне каміння («Лапідарій»), кольори («Кохання у семи барвах»), звуки («Звуки» і своє ім'я та прізвище, буква за буквою («Мій Азбуковник»). У Калинця писання віршів, так би мовити, «на завдану тему», спеціально тоді, коли він пише своїм верлібром, пере-

творюється у прекрасні зразки типової калинцівської полі-семантичної церебральної лірики. Конкретний об'єкт під час опоетизування — на тлі особистих обставин поета, на тлі політичному, культурному чи історичному та в прямій залежності від світосприймання кожного читача — поширює своє семантичне ядро і натякає на інше, ширше, більш абстрактне значення. Це символізм у буквальному розумінні цього слова. І так опис квітки «Купальниці» включає конкретне зовнішнє зображення, натякає теж на знані якості даної рослини, а посилання на звісну картину Боттічеллі дає цьому опису ще інший вимір:

чи не з білопіни
рожевої мушлі
виносиш
золотисте тіло

оголена

лиш темна бахрома
з одягу
під стопами

німіс
квітковий Боттічеллі

завмирає
вітер у ногах

і я тремчу...

Пишучи цього роду вірші, Калинець хоче не тільки заповнити свій в'язничний час віршуванням, не тільки вміло описати вибраний предмет, а збегнути те вічне, ту тайну, яка криється за всім у природі:

і ми теж тягнемося
підгледіти крихту тайни
(«Звертання»)

Цикл «Звуки» цікавий тим, що так як для Пруста запах, так для ув'язненого поета звуки стають приводом до споминів. Носталгія тут знову грає важливу роль і самотність поета, і тюремна тиша дуже підкреслені у вірші «Кроки».

Зовсім невинне зображення самоцвіту набирає іншого

значення, коли читати його, знаючи що Калинець завжди підкреслює українську самобутність:

і ось відчинаються добрим каменем
двері у сад життя
зле чуюся в окові розкішного одягу
зате в сандалях на босу ногу входжу
між незворушні колони

.....

я промовляю давню правду
брата
всі барви добрі
червоний зелений білий і навіть сірий
коли вони властиві
блаженство білого у білім
а чорного у чорнім
едина субстанція в них
творчий порив світла

.....

впізнай свою барву
єдину
(«Яшма»)

Свідомість національної недолі та чужинецького гніту над Україною завжди присутні в ліриці Калинця. Навіть у циклі «Мій Азбуковник», де Калинець гейби вдавався до майже кабалістичного розшифровування свого буття тим, що ховається за буквами, які визначають його ім'я і прізвище, навіть тут не зникає національний підтекст. Пишучи про останню букву свого прізвища «ъ» — Калинець лаконічно підкреслює українськість збігу «ц» і «ъ» — збіг, який важкий до вимовлення росіянам, бо не трапляється в російській мові, де «ц» завжди тверда приголосна:

воно наше
у цьому контексті
важко дастися чужомовцю

благословенне
я завершуєсь ним
(«І»)

Збірка кінчається циклом «Орати метеликами». Ця оригінальна назва може послужити метафорою на все тюремне, «невольниче», віршування Калинця. *Орати метеликами* — це мріяти і вбачати в сніговій метелиці чудову краї

ну колядок; *орати метеликами* — це фантазією перетворювати кришталеві візерунки на примерзлих шибах у далекій півночі на обриси давно і не з власної волі покинутого рідного міста; *орати метеликами* — це снувати пісню носталгії за своїми коханими і рідними, дочкою, дружиною, матір'ю; *орати метеликами* — це змусити себе помимо ув'язнення «переорати/ переліг снігу// хай зійде трава/ квітка і сонце// хай виросте пам'ять/ про луг»; *орати метеликами* — це зрозуміти і схопити те віковічне коріння:

десь у засипаних городищах
стлілих мечах
покришених дзбанах
соняшниках колядок
з яких майже повипадали
зерняті слів

Орати метеликами — це творити поезію в обставинах, де всіма силами стараються знищити будь-який вияв людської душі і творчости. Вкінці образ цей є точне окреслення закутого поета:

що забув тверезу мову людей
і пішов орати метеликами
серед зілля-журілля
де навіть волам не під силу.

Калинець продовжує *орати метеликами* у збірці «Міф про козака Мамая», яка, як і попередня, належить до «бароккової» спадщини Калинця. Написав цю збірку Калинець, за своїм власним зізнанням, у честь українських політв'язнів, колишніх упістів:

... є в мене табірний поетичний цикл пов'язаний з міфом козака Мамая. В його основу лягла незнищимість духу оцих людей [українських політв'язнів-упістів]... іхня прив'язаність до традицій, до свят... теж невмируще почуття гумору, який навіть крізь біди і слізози дозволяє добачати і віднаходити розсипані зернини радості життя.¹⁴

Перший із десяти циклів, «Дуб пишний», оспівує народні традиції та повір'я, зв'язані з козацтвом. Другий

¹⁴ Там же.

цикл, «Україна», присвячений зображенням географічно-етнографічних частин України від Закарпаття до Поділля. «Місяцеслов» продовжує цикли в попередній збірці такі як «Зільник», «Зодіяк» і т. д., а цикл «Лицарія» оспівує атрибути лицаря-козака як лук, мушкет, шапка, шабля, бандура і т. п. В дальшому дев'ятому циклі, «Віршові надписи», Калинець продовжує це святкування героїчного минулого козаччини. Стилізованою поезією являється цикл із десяти строф, «Чар», а «Гостинець із вузлика» складається із чотирьох баляд, писаних під народну манеру про місяцівну, вітрову доньку, Морозенка і про мак. Фолклорною балядою теж написаний восьмий цикл, «Семигини». Традиція і культурно-історичні надбання, цього разу в графітах на стінах Св. Софії, є підставою сьомого циклу збірки, «Явлені письмена». Закриває цю «бароккову» збірку історична балада в римованих куплетах, «Кришталева чара».

Переклад, як і писання віршів на визначені теми — частина поетового ремесла. Зокрема, коли переклад — це переспів, тобто неточний переклад. Таким переспівом є наступна збірка в тюремній творчості Калинця — *Увійти в сад*. Це вільний переспів 101 айренів Наапета Кучака, вірменського поета XIV століття. Любовна, як і еротична лірика завжди були частиною творчості Калинця і тому не дивно, що Калинець вибрав саме ці любовні вірші для переспіву. Темою вони йому по душі, хоча і образністю і інтенсивністю вони більш належать традиції сходу, типу «Пісні пісень», ніж більш субтильній західнього типу еротиці Калинця.

Збірка, яка найбільше вкорінена в реальному житті поета, це — *Карпат або Посельська книжка*. В ній поет описує своє довкілля на заслані («Село», «Унда», «Ранок», і т. п.), як і побут («Дев'ята п'ятниця», «Мурко», «Дружок»). Калинець найсильніший тоді, коли в його поезію входить будь-яка національна напруга. Його вірш одразу набирає емоційного тембрі і багатоплянового розуміння, як, наприклад, «Вербна неділя»:

нашою мовою є:
пруття вербове

зірване
на островцях піщаних
.....
за ніч
у слоіку

розпуклося баранцями
.....
як повноголосся наше

тепер наш дім
повен мови
предків

вчуйте її що за
мертвецьким плетивом
лози заліза

.....
нашою мовою є:
воскресіння мова
вкраїнська.

Збірка ще цікава й тим, що в ній Калинець дає відчути, як це важко *орати метеликами*. У надзвичайно важливім вірші «Ліс» (варто пригадати, що ще від Антонича тягнеться зв'язок творчості із лісом) Калинець точно описує, як йому важко творити на засланні і тільки спогад про минуле уможливлює запрягти метелики уяви, щоб ними орати:

поволі ї сам
трачу озвучення
сумніваюся у слові
визбуваюся луни

та інколи
зі спогадів
вибудовую гомін.

Та навіть це важко, бо «деревіє язик/ слух поростає мохом» і явно видно, як стан поета погіршується — «не знаю як зарадити/ болеві/ пустомиті/ відмиранню». Гірка доля доводить до знецінення своєї творчості («мої вірші/ подряпини-графіти/ в одному примірнику... так собі/ до-часно зів'яле листя/ хоч і калинове»).

Це могли б бути останні слова, що Калинець написав на засланні. Вірш датований 5/2/80. Та в порядку, який він сам визначив, остання збірка *Ладі і Марені* писана між 1977 і 1980 роками. Складається з двох частин: у першій — вісім циклів, а в другій — два. Вважає її поет своєю основною збіркою другого (невольничого) етапу.

пу творчости. І не дивно, бо переважає тут оспіування історичного надбання і культурних цінностей українського минулого. Багато в збірці релігійної образності. Знову з'являється актуальна лірика, яка перегукується із збірками, що писалися ще до ув'язнення:

Доки будемо витіснені за мури
за всі міські ворота,
на княжі замшілі звалища?
Доки будемо ліпити на руїнах
церковці з бійницями
і фортеці для зайд?

(«Італійське подвір'я. Поривання»)

або:

Бо Осінь — вже не втрат пора,
а втілення самої Втрати:
вона в мені знаходить брата,
з моого породженя ребра.

(«Осіння Магдалина»)

Сильно звучить наболіла самотність поета:

— Дощем пролийся золотим
і заплідни, немов Даню,
мої вуста, які конають
на дні студенім самоти!..

.....

Тебе ж нема. Тебе не буде.
Тебе, можливо, й не було.
То тільки сну магічне скло
вивершує хисткі споруди.

(«Золотий дощ»)

І, як це часто буває у важких моментах, поет нарікає на свою музу і зі страхом засуджує себе на забуття:

моя ж бо Муза затіває іншу гру.

Вона бере на кpin і позов мій і гнів
вона нещадна невблаганна пані —
стромляє строфи золоті на палі,
і корчиться велить верлібрам у вогні.

І мовить потім так: «Із тихим серцем йди
тепер між люд, і нелюд, і в безлюддя

без музики і слів, що серцем ллються
тобі лиш на погибель, а не в гаразди!»
(«Золотий дощ»)

Цікавим є останній вірш у цій збірці, яким Калинець, так би мовити, замикає всю дотеперішню свою творчість, яким кінчає це «орання метеликами». Зовсім не випадково кінчає він словами Шевченка, який теж спізнав долю заслання:

«Душі з призначенням прекрасним
страждати суджено й любить,
слізми в терпінні окропить
святе надхнення — Божу ласку.

О, як знайома Вам ся мова!
Для Вас я радісно здоймив
житейські із душі окови —
для Вас священнодія знову
і сльози в звуки перелив.

Крилом безсмертним прихистив
мене Ваш Ангел нелукавий
і тихоплинними словами
за раєм мрії пробудив».

Немає тут випадковостей. Ні те, що Калинець бере епіграф до свого вірша від маловідомої поетки ХІХ століття, знайомої Шевченка і прихильниці Кирило-Методіївського братства, ні те, що він, кінчаючи дотеперішній поетичний доробок, включає власний переклад Шевченкової присвяти до «Тризни». Маркантиним є для Калинця теж і те, що не наводить він відому в оригіналі присвяту, яку Шевченко написав по-російському княжні Репніній, а перекладає на українську мову. Не випадково теж, що назву для своєї останньої збірки Калинець бере від Василя Пачовського, збірки ще з 1912 року, *Ладі ѹ Марені терновий огонь мій*, тим самим вказуючи на своє галицьке та модерністське коріння. Глибоко вкорінений у своїй культурі, історії, літературі, він пише черпаючи з української колективної підсвідомості, зв'язуючи все особистою ширістю переживань і вкладаючи все в досконалу, завжди вищукану форму. Цей спосіб віршування робить із Калинця визначного модернного поета, поета церебральної лірики, поета, на мою скромну думку, чи не найкращого сьогодні в Україні.

Данило Гусар Струк